

FERDINAND DE SAUSSURE, *Curs de lingvistică generală*. Publicat de Charles Bally și Albert Sechehaye, în colaborare cu Albert Riedlinger. Ediție critică de Tullio De Mauro. Traducere și cuvânt înainte de Irina Izverna Tarabac, Iași, Editura Polirom, 1998

Apariția versiunii românești a *Cursului de lingvistică generală* marchează un eveniment cultural deosebit, constituind o recuperare extrem de tardivă a gândirii/doctrinei celebrului Ferdinand de Saussure (1857 – 1913). Această întârziere de opt decenii este cu atât mai regretabilă, cu cât cititorul de limba română a fost aproape lipsit de accesul direct la „cheia de boltă”¹ nu doar a lingvisticii moderne, ci și a tot ceea ce a însemnat sursa paradigmei structuraliste și poststructuraliste în științele umane, originalul, în franceză, fiind extrem de rar, disponibil într-un singur exemplar la unele biblioteci universitare din țară. În timp ce în alte medii și spații culturale există o îndelungă familiarizare cu această operă de excepție – numai despre repercusiunile acestei cărți s-au scris volume întregi, iar revista „Cahiers Ferdinand de Saussure” apare de mai multe decenii la Geneva –, noi abia urmează să ne-o însușim în adevăratele ei dimensiuni și să-i descifrăm sensurile autentice, fiind obligați, ca în atâtea alte cazuri, să parcurgem traseul invers, asumându-ne și tot ceea ce a generat ea. Prin urmare, credem că orice comentariu al *Cursului* făcut astăzi ar trebui să pornească de la impactul pe care l-a produs apariția sa la momentul respectiv.

Se știe, *Cursul* constituie sorgința reflecțiilor moderne asupra limbajului: „nimeni în lingvistica actuală nu poate afirma că nu îi datorează ceva lui F. de Saussure”². Firește, unele dintre ideile expuse în *Curs* sunt „vechi”, fiind remarcate încă în antichitate și evul mediu, însă F. de Saussure are meritul excepțional de a le explicita, de a le formula cu precizie și a le integra într-un sistem riguros și unitar. De aceea, *Cursul* său nu e doar un punct de pornire, ci și un punct de sosire, de întâlnire a tezelor și intuițiilor anterioare, reprezentând prin aceasta un moment esențial în istoria gândirii lingvistice. Traducerea operei fundamentale a lui Saussure în foarte multe limbi, valorizarea gândirii sale în diverse orientări ale lingvisticii, confruntarea frecventă cu pozițiile saussuriene a esteticienilor, semioticienilor sau filozofilor justifică pe deplin opinia specialiștilor că avem de-a face cu cea mai celebră carte de lingvistică din toate timpurile și cu cea mai discutată carte din secolul XX.

Cert este că datorită operei lui F. de Saussure limbajul a impregnat problematica științelor umaniste și a filozofiei din secolul XX. Afirmția lui L. Wittgenstein – „limitele limbii mele sunt limitele lumii mele” – constata o stare de lucruri deja evidentă la vremea respectivă. După ce impulsionează apariția structuralismului occidental în anii '30, lingvistica inițiată de Saussure va inspira ideea unui discurs modernizator, mai ales în Franța deceniului 6, oferind modelul conceptual și instrumentarul metodologic unor discipline adiacente, denumite ulterior „științe ale semnului”. Astfel, antropologia lui C. Lévi-Strauss, poetica narativă și teoriile lui J. Lacan, M. Foucault și J. Derrida vor utiliza nu doar conceptele de *semn*, *semnificat* și *semnificant*, ci vor descrie faptele în cadrul unor structuri, asumând-și pe deplin viziunea propusă de F. de Saussure. Chiar dacă la sfârșitul anilor '70, disciplinele respective se vor distanța de „mirajul lingvistic”³, poststructuraliștii francezi vor continua să-și organizeze teoriile în jurul metaforelor provenite din știința limbajului.

Așadar, cum se explică din perspectiva prezentului implicațiile extraordinare ale *Cursului de lingvistică generală*? Care au fost strategiile succesului pe care l-a reținut?

¹ Cf. Maurice Leroy, *Les grands courants de la linguistique moderne*, Bruxelles, 1964, p. 64: „cette œuvre publiée dans des conditions aussi insolites, allait séduire par son élégance géométrique et s'imposer dès les années vingt pour devenir la clé de voûte des réflexions sur le langage et être l'inspiratrice principale des travaux de linguistique générale”.

² Cf. E. Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Chișinău, 2000.

³ T. Pavel, *Mirajul lingvistic. Eseu asupra modernizării intelectuale*. Traducere din franceză de Mioara Tapalagă, București, 1991.

La data publicării sale, în 1916, pe baza notițelor luate la curs de către foștii studenți ai lui F. de Saussure, Ch. Bally și A. Sechehaye, *Cursul* a suscitad deopotrivă admirație și critici violente. Austriacul H. Schuchardt îi reproșad autorului caracterul rigid al dihotomiilor pe care le stabilise, rusul D. Vvedenskij îl critica pentru suportul „burghez” al ideologiei sale implicite... În spațiul nostru românesc Vasile Bogrea consemna această apariție editorială într-o recenzie publicată chiar în „Dacoromania” (1921), având certitudinea unei opere de excepție. Revelația sau, dimpotrivă, furia pe care a produs-o în mediile culturale și, în special, lingvistice din diferite țări au aceeași explicație: *Cursul* a marcat o ruptură iremediabilă cu tradiția științifică imediat anterioară, articulându-se ca o reacție decisivă împotriva atomismului secolului al XIX-lea, în special împotriva ideologiei „neogramaticilor” – forma pe care evoluționismul și pozitivismul o dobândise în lingvistică –, Saussure oferind o viziune înnoitoare, s e m i o t i c ă asupra limbii. În contextul cultural mai larg al reacției generale antipozitiviste, cartea lui Saussure se ralia esteticii lui Croce, «intuiționismului» sau «vitalismului» lui Bergson și fenomenologiei lui Husserl, convergând spre un discurs nou, modernizator. Într-o aproximare generală, se poate afirma deci că această operă a imprimat un caracter teoretic, aproape filozofic, lingvisticii moderne: faptele de limbă nu mai sunt examinate separat, ci sunt interpretate dintr-o perspectivă nouă – prin prisma conceptelor de *sistem*, *structură*, *relație*, *oposiție*. Astfel, atomismul anterior e substituit în mod programatic printr-o abordare sistemică, în care valoarea unei entități este determinată integral de poziția sa într-un sistem.

Manifestul fonologic pe care aveau să-l prezinte R. Jakobson și N. Trubetzkoy la Primul Congres Internațional al Lingviștilor (Haga, 1928) pornea tocmai de la premisa saussuriană că limba e un sistem de semne și se baza pe distincțiile stabilite în *Curs*. Aceasta a însemnat actul oficial de naștere a structuralismului și a impulsionat organizarea altor centre: școala de la Geneva, constituită în jurul discipolilor lui F. de Saussure, cea de la Copenhaga, numită și glosematică, școala engleză și cea rusă. Reprezentanții acestor orientări au rediscutat tezele centrale conținute în *Cursul* lui F. de Saussure, contribuind la clădirea edificiului extrem de complex al structuralismului, focalizat pe descrierea sistemelor (a limbilor istorice sau naturale).

Dar dincolo de impactul pe care această carte l-a avut în lingvistică – recunoscut astăzi de toți cei care se dedică studiului limbilor –, trebuie menționate repercusiunile sale în domeniul culturii, respectiv al științelor umaniste. În acest context două momente din *Curs* ni se par extrem de relevante: (1) încadrarea lingvisticii în semiologie și, în consecință, postularea unei științe generale a semnelor; (2) definirea particularității semnului lingvistic. Astfel, pornind de la problema circumscrierii obiectului de studiu, F. de Saussure situează lingvistica în cadrul unei științe mai vaste, care ar studia *viața semnelor în sânul vieții sociale*: „Dacă vrem să descoperim adevărata natură a limbii, trebuie mai întâi să o abordăm în ceea ce are în comun cu toate celelalte sisteme de același ordin” (p. 42). Surprinzând aspectul semiotic al limbajului, F. de Saussure constată că el poate fi întâlnit și în riturile simbolice și în alfabetul surdomușilor: „Limba este un sistem de semne ce exprimă idei și, prin aceasta, ea este comparabilă cu scrisul, cu alfabetul surdomușilor, cu riturile simbolice, cu formele de politețe, cu semnalele militare etc. Numai că ea este cel mai important dintre aceste sisteme” (p. 41). Lingvistica fiind, deci, partea centrală a acestei științe, are drept obiectiv definirea a ceea ce face din limbă un sistem special în ansamblul faptelor semiologice.

În linia demonstrației sale riguroase, Saussure se focalizează asupra specificului semnului lingvistic. Criticând opinia curentă, dar greșită, conform căreia limba ar fi o nomenclatură, lingvistul genevez insistă asupra faptului că „semnul lingvistic nu unește un lucru și un nume, ci un concept și o imagine acustică” (p. 87). Pentru a evita ambiguitatea, el va desemna cele trei noțiuni prin cuvinte ce se implică reciproc: „Propunem să păstrăm cuvântul *semn* pentru a desemna totalul, și să înlocuim *conceptul* și *imaginea acustică* prin *semnificat* și, respectiv, *semnificant*; acești ultimi termeni au avantajul de a marca opoziția care îi separă fie între ei, fie de totalul din care fac parte” (p. 86). Definind astfel *semnul* lingvistic, Saussure îi stabilește particularitatea sa fundamentală: „legătura ce unește semnificantul de semnificat este arbitrară sau, pentru că înțelegem prin semn întregul ce

rezultă din asocierea unui semnificant cu un semnificat, putem spune, mai simplu, că *semnul lingvistic este arbitrar*” (p. 87). În acest context, el respinge ideea unui conținut preexistent: nimic nu e distinct înainte de apariția limbii (Saussure îl reia aici pe Humboldt). Trebuie să deducem de aici că toate celelalte sisteme de semne nu pot fi gândite decât după apariția limbii, întrucât chiar gândirea care le întemeiază nu poate opera fără semne lingvistice: „Filosofii și lingviștii au fost întotdeauna de acord că, fără ajutorul semnelor, am fi incapabili să distingem două idei în mod clar și constant. Luată în sine, gândirea este ca o nebuloasă în care nimic nu este delimitat în mod necesar. Nu există idei prestabilite și nimic nu e distinct înainte de apariția limbii” (p. 126).

În cadrul circumscrierii limbii ca sistem de semne, acestea, în viziunea lui Saussure, nu au o identitate materială, ci una relațională. Se stabilește așadar principiul ideal al semiologiei: semnele sunt definibile numai în/și prin sistem, prin funcția pe care o au în acest sistem. În ansamblul semiotic, ceea ce dă specificitate semnului lingvistic este tocmai caracterul său arbitrar și liniar, deoarece, spre deosebire de formele de politețe – unde există o expresivitate naturală – și de simboluri, care se bazează pe raporturi naturale cu lucrurile, în limbă nu există semne predeterminate și motivate. Prin urmare, semnele lingvistice fiind în întregime arbitrare realizează cel mai bine idealul procedurii semiologice: acela de a funcționa numai în sistem. Așa explică Saussure faptul că limba este cel mai complex sistem de semne și așa lingvistica poate deveni patronul semiologiei. Anume aici se află originea credinței de mai târziu că lingvistica ar putea oferi un cadru conceptual și metodologic și altor discipline științifice.

În concluzie, abordarea limbii din perspectivă semiologică a deschis posibilitatea unei științe lingvistice moderne. Deși în această abordare F. de Saussure a cuprins numai sistemul unitar și omogen, esențial e că prin aceasta el a captat atenția cercetătorilor pentru aspectul sincron și descriptiv al limbii. Acest aspect, însă, ține de modul de organizare și nu de esența limbajului ca act semnificativ, astfel încât toate distincțiile/achizițiile metodologice care decurg din studiul limbii ca sistem de semne, inclusiv conceptele de *sincronie*, *diacronie*, *valoare*, *sintagmatic*, *asociativ* trebuie privite ca referindu-se numai la această latură și permițând o descriere a limbilor istorice numai sub aspect particular. Când ne concentrăm asupra opozițiilor într-o limbă, punem în paranteze alte niveluri, deoarece „a fi structuralist înseamnă a fi ascet, a lăsa de o parte tot ce nu ține de structuri”⁴.

În final, salutăm opțiunea traducătoarei Irina Izverna Tarabac, implicit și a editurii Polirom, pentru ediția critică a lui Tullio de Mauro, considerată drept o ediție de referință. Remarcăm faptul că traducerea este fidelă și fluentă, iar cartea arată impecabil din punct de vedere poligrafic. Totuși, credem că termenul de „comoară” (p. 39), preferat de traducătoare pentru fr. *trésor* nu redă aspectul de virtualitate (a sistemului); în acest sens mai adecvat ni se pare termenul *tezaur*. Tot astfel, considerăm preferabil termenul de *relație* celui de „raport” folosit în traducere, în special în sintagmele *relații sintagmatice* și *relații asociative*, de altfel încetățenit deja în lingvistica românească (cf. *Tratatul de lingvistică generală*, capitolul *Relațiile dintre unitățile limbii*, București, 1971, p. 232).

EUGENIA BOJOGA
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea 31

⁴ Cf. E. Coseriu, „*Au-delà du structuralisme*”, în „Linguistica e letteratura”, VII, 1982, 1-2, Pisa, p. 9–16.